

Հ.Յ.Գ. ԲՈՒԿՐԱՅԻ
ՊՐԻՆՏՈՒՄ
A.R.F. BUREAU
LIBRARY

ԴՐՈՇՆԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Ա Բ Ր Օ

Աբրոի մասին մի քանի կենսագրական տեղեկութիւններ տւինք («Իրօշակի») անցեալ համարումս

Զարդած, թալանւած, յուսահատ եղած ժողովրդի մէջ ապրող, նրա բոլոր զրկանքներին մասնակից, նրա ցաւերով տանջւող, նրա վիրաւոր սիրտը սիրտից, յոյս տւող եւ վրէժխնդրութեան կրակը վառող Աբրոի կորուստը աւելի քան զգալի է թէ՛ Սասնոյ ժողովրդի եւ թէ՛ իր վշտացեալ ընկերների համար: Դիւրին չէր թողնել քաղաքային կեանքի բոլոր յարմարութիւնները, թողնել իր բոլոր սովորութիւնները, հազնել զիւր զական զգեստ, առնել ձեռքը գաւազան եւ թափառել զիւրէ զիւր, սարէ սար, արհամարհելով քաղցը, ցուրտը, ամեն տեսակ անյարմարութիւններ, ամեն տեսակ վտանգ...

Աբրօն, որի իղէպն էր «կարմիր յեղափոխական» դառնալ, այդ բոլորը կատարեց. նա մտայաւ իր անձնաւորութիւնը, ձուլւեց հրասարակ ժողովրդի մէջ եւ իր ամբողջ էութեամբ անձնատուր եղաւ իր ստանձնած առաքելութեան: Յաճախ նա հիւանդանում էր՝ նրա մարմինը անկարող էր լինում տանել այս բոլոր զրկանքները, բայց դեռ կիսակազդուրւած նա անսխալապէս նետում էր նորից իր սիրեցեալ ասպարէզը:

Աբրօի վերջին նամակները լիքն են ժողովրդի բազմատեսակ թշուառութիւնների, կառավարչական հալածանքների եւ քրտական պատրաստութիւնների նկարագրութիւններով:

Ուրիշ ելք չգտնելով այդ թշուառութիւններին վերջ

տալու, բացի նոր շարժումներ առաջ բերելուց, Աբրօն ամեն տեսակ ճիգ էր թափում օր առաջ իրագործել իր մտադրութիւնները: Այդ նպատակով նա անընդհատ պրատում էր կիսաւէր երկրում, ուսումնասիրելով դրա դիրքը մի քանի անգամ անցաւ Մուշից Սասուն, Սասունից Մուշ, ամեն տեղ քարոզում էր, ուժեր համախմբում եւ ձգտում, կապեր հաստատելով, օգտուել երկրի մէջ գոյութիւն ունեւորող բոլոր տարրերից:

Բայց նա անկարող եղաւ տանել մինչեւ վերջը իր տարիների ընթացքում փայտայած մտադրութիւնները. հենց

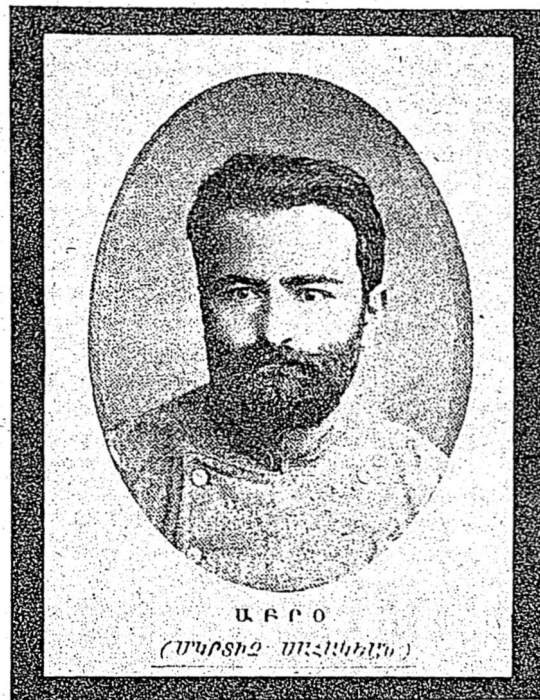
այս պատրաստութիւնների ժամանակ, Սասնոյ ձիւնապատ լեռներն անցնելիս, Աբրօն թաղւեցաւ ձիւնակոյտի տակ իր մի ընկերով հետ միասին:

Քանի որ Տանկահայաստանում վերջին սոսկալի կոտորածներից յետոյ ժողովրդի սրտում տիրում է դեռ վհատութեան ոգին, քանի որ նա շժմած իր պտացած հարւածներից, շարած դրութեան մէջ, դեռ չգիտէ իր անելիքը, Աբրօի նման համոզւած, փորձած, ժողովրդի լեզուն ու ողին հասկացող յեղափոխականներն աւելի քան անհրաժեշտ են ներկայ դառը եւ ծանր բողբոջներում:

Նա չհասաւ իր նպատակին, զրկւեց իր տենչալի ցանկութիւնից «ընկնել հրացանը ձեռքին», ինչ-

պէս նա երազում էր իր կեանքի վերջին տարիներում:

Աբրօն իջաւ յեղափոխական ասպարէզից, իր սրբազան պարտքը կատարելու պատրաստութիւնների ժամանակ: Աբրօի վշտացեալ ընկերներին է մնում մինչեւ վերջը տանել նրա սկսած ծրագիրը եւ առաջ մղել ընդհանուր սրբազան կռիւր:

Ա Բ Ր Օ
(ՄԱՐՏԻՉ ՄԱՆՆԵՆԻՆ)

Վ Ա Ն

Կ Ռ Ի Ի Յ Ա Ռ Ա Ջ

(ՊԵՏՕՅՆ ԴՐԱԾ)

28/9-ին մայիս 96 թ.

Կառավարութիւնը սկսել է մայիս 17-ից մի շարք խուզարկութիւններ, որոնք թաղային բնակարանութիւն ունեն: 17-ի գիշերը շրջապատեցին Տաճիկ-Աճէմեան փողոցը 300 զօրքով: Հղթայի մէջ կային 70 տուն: 6 զինուորներ շեփորները ձեռքերին՝ կանգնած էին գանազան յարմար կէտերի վրայ, որ ի հարկին օգնութիւն կանչեն զօրանոցից և պահականոցներից: Լուսաբացին սկսեց կատաղի խուզարկութիւնը: Ներկայ էին բինբաշին, սարկոմիսերը և փօղիաների մի ամբողջ նախիր: Թաղի մէջ գտնուած մի քանի հայդուկներ կարողանում են խոյս տալ: Զինուորները կամ չեն նկատում, կամ նկատում են, բայց խոհեմութիւն են համարում ձայն չհանել: Խուզարկեցին 25 տուն, բայց ոչինչ չգտան:

Նոյն ձևով խուզարկեցան Չալղին Նորաշէնը և այլն... Առանձին խտուածքով խուզարկեցաւ Թօթուղ փողոցը, մանաւանդ **ՏԻԳՐԱՆ** անունով երիտասարդի տունը: 100-ի չափ զինուորներ թափուած են այդ փոքրիկ տան վրայ ժամը 6-ին, գիշերը: Տիգրանը բացակայ է լինում, տանը լինում են նրա մայրը, երկու քոյրերը և 7 տարեկան փոքրիկ եղբայրը:

Զինուորները երկու ժամ շարունակ խուզարկում են խստիւ տունը և ոչինչ չգտնելով, սկսում են քանդել ամեն ինչ՝ զէնքի պահեստ գտնելու համար: Հնրի այդ դունդը օրիորդի և մօր հետ անպատկան կերպով են վարուում և վերջ ի վերջոյ ըսկսում են ծեծել նրանց: Օրիորդը ցոյց է տալիս կատաղի ընդդիմադրութիւն: Փոլիս Յակոբ էֆ. ծեծելով՝ աշխատում է օրիորդին խուզարկել և նրան յաջողուում է գրպաններից հանել երկու կասկածաւոր տոմսակներ: Այդ տոմսակների առիթով նրան ցանկանում են ձերբակալել, մեղադրելով նրան Վանայ Դաշնակցական կօմիտէին մասնակցելու մէջ: Օրիորդ **ԶԱՐՈՒՅԻՆ** ընդդիմադրում է: Դրուութիւնն անորոշ է:

Կ Ռ Ի Ի Յ Յ Ե Տ Ո Յ

(ՎԱՋՊՆՆ ԴՐԱԾ)

26/8-ին յունիս 96 թ.

Մօտ չորս շաբաթ կը լինի, որ մեր գլուխները խառնուած է ու մեր յարաբերութիւնները խանգարուած:

Վանի սոսկալի կռիւը սկսեց յունիս 3-ին, երկուշաբթի օրը ժամը 4-ին (ը. թ.) ժամերը և շարունակեցաւ մինչև 12 օր, դեռ կը շարունակի գաւառներու մէջ: Մեր դիմադրութեան շնորհիւ կոտորածը գրեթէ դադարեցաւ քաղաքի Այգեստան մասի մէջ: Կառավարութիւնն է գործող մեր դէմ: Առաջին օրը խուժանի միջոցով և զօրքերու գաղտնի մասնակցութեամբ, իսկ յունիս 5-էն մինչև ութը յայտնի կերպով:

Կառավարութիւնը անգլիական հիւպատոսի միջոցով յունիս 7-ին պահանջեց անձնատուր լինել, զէնքեր, դիրքեր և գլխաւորներ յանձնել: Մենք թէև բացասական պատասխան չուէինք, բայց ժամանակ պահանջեցինք: Միւս օր, յունիս 8-ին, արշալոյսին սկսեց թնդանթներով ուժակոծել Այգեստանը. համիդիականներ արդէն անհամար լեցած էին: Կանոնաւոր զօրք և մահմեդական խուժանն ալ միւս կողմէն:

Այդ բոլորը մեզ երբէք վհատութիւն չպատճառեցին. կատաղի կերպով դիմադրեցինք մինչև երեկոյ Այդ օր մինակ երկու զոհ տւինք մեզմէ, իսկ թշնամուց երկուհարիւրէ աւելի: Մեր դիրքեր հետզհետէ մեր ձեռքէն ելնելով, երեկոյեան մութին քաշեցանք լեռը: Յաջորդ երկու օրեր կառավարութիւնը այրեց չորսհարիւրէ աւելի տներ, քիւրդերն ալ թալանեցին ուղածնուն պէս:

Կոտորածի ճիշտ հաշիւը չկայ տակաւին: Այգեստանի մէջ հայերու և թշնամիներու կորուստը կը կարծւի լինել դէմ առ դէմ 3-400, իսկ գաւառները անպատմելի կերպով կոտորուած են: Ոչ մէկ գիւղ ազատ մնացած է, ինչպէս կը լուի:

Լեռ քաշելէն 10 օր վերջ Պետոն մեծ խումբ մը հայդուկներով մեկնեցաւ դէպի տակաւին ոչ մի լուր: Դուսանն ալ բացակայ է, անոր ալ կսպասէինք:

ԿՐԻԻ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

26/8-ին յունիս 96 թ.

Թրքական բարբարոս կառավարութիւնը վաղուց հետամուտ էր կոտորած գործել և Վանուս, որ հայաշատ նշանաւոր կեդրոններից մէկն է: Սուլթանական յանձնաժողովը Վան մտնելէն վերջ ամեն կերպով աշխատեց գրգռել ու մահմեդական խուժանը պատրաստել հայ ժողովուրդը կոտորելու համար: Նենգաւոր կառավարութիւնը, որպէսզի առիթ գտներ հայերին կոտորելու, սկսաւ ամենախիստ խուզարկութիւններ անել՝ յուսալով ձեռք ձգել յեղափոխականներին և այդ առիթով կոտորել հայերը: Այդ խուզարկութեանց ատեն ձերբակալեցաւ օրիորդ Զարուհի Տէրոյեան, իբրև դաշնակցական, որին ամեն կերպով կաշխատեն:

խոստովանեցնել, որպէսզի ցոյց տայ իրենց տան միջի ղէնքի պահեստը, »Պաշնակցութեան Թուուցիկ թերթի« տպարանը, որոշ անձնաւորութիւններին:

Սուլթանական յանձնաժողովն իմացած էր, որ խմբեր էին դուրս ուղարկած ղէնք տեղափոխելու. յարմար ատեն էր գործ սկսելու, ջանֆէդայիները հեռացած էին:

Տաճիկ խուժանը պատրաստ էր արդէն: Յունիս 1-էն շուկան իսպառ գոց էր: Յունիս 2-ի գիշեր գիշերապահ զօրքեր Այգեստանի մօտ դաշտի մէջ ընդհարում ունեցան խումբ մը հայերու հետ. երկու զինուոր սպանւեցաւ և մէկ միլաղիմ վերաւորեցաւ. օգնութեան գալարափողը հնչեց և ամեն կողմէն փութացին վտանգի տեղը օգնութեան հասնելը: Լոյսը բացւելուն ամեն ինչ վերջացած էր: Զինուորներու դիակները տարան Թաղ փողոց և դրին ի ցոյց տաճիկ խուժանին, զայն աւելի ևս գրգռելու նպատակաւ:

Յունիս 3-ի, ցերեկան ժամը 4-ին ատեններ սկսաւ կռիւը: Տաճիկներ սկսեցին փողոցներում պատահած հային սպաննել. հրացանի ամեն բոմբիւն կարծես կեանք էր վերջացնում: Այն հայ թաղերը, որ գտնուում էին տաճկաց թաղերի մէջ, անմիջապէս կոխւեցան. անգում զազանները սալաւաթ կանչելով թախում էին, կոտորում էին առհասարակ արու մարդկանց ու երեխաներին, չքանդում էին տները կամ այրում. Վլոր դաք, Հայկափանք Թորոմանի թաղ, Ս. Յակոբի թաղ այդ օրը բոլորը կոտորւեցան առանց դիմադրութեան: Տիրեց ընդհանուր արհաւիրք, փողոցները դատարկւեցան, տները փակւեցան, ամեն մարդ իրեն յուսալով իր ղէնքը պատրաստեց. հայ յեղափոխական կուսակցութիւնները բաց թողնելով իրենց կուսակցական ոգին եղբայրաբար ձեռք ձեռքի տւած՝ պաշտպանեցին ժողովուրդը, պաշտպանեցին հայրենիքը: »Պաշնակցութիւնը« իր զինուորներով և լաւ ղէնքերով շատ ոյժ տւեց գործին: Բոլոր կարևոր տեղերը՝ ուրիշ տաճիկները կարող էին մուտ գործել հայ թաղերը, մարտական դիրք ընտրեցին հայ քաղերը և կատարի կերպով կռիւ մղեցին մահաբազանների դէմ: Պաշնակցականների, հնչակեանների և արմէնականների պարագլուխները իրենց ընկերներով շրջում էին ուղղակի դիրքերը, խրատուսում ու կուում էին քաղաքը:

Մարտական նշանաւոր ամրոցներն էին՝ հիւսիսային կողմում Շան թաղ, ուր տների պատերը ծակելով՝ դիրքեր շինած էին, հարաւային կողմում՝ Թիւթիւնձեանների տուն, Արիձեանների թաղ, 'Նախրի փողոց և այլն: Արևմտեան կողմ՝ Սահակ-պէկեկնց տուն և այլն:

'Նշանաւոր կռիւներ եղան Նախ Թիւթիւնձեանց տան վրայ, 'Նախրի փողոց և մանաւանդ Շան թաղ ուր ամբողջ 6 օր կռիւ տւին մեր քաղերը գիշեր ցերեկ և շարունակ ետ մղեցին անարգ թշնամուն: Կառավարութիւնն առաջին օրերը ծածուկ մասնակցում էր, իսկ

վերջին օրերն այլևս յայտնի կերպով սկսեց գործել. մեր կռիւը կանոնաւոր զօրքի դէմ էր, որի հետ խառն էին և քիւրդ ու թիւրք խուժանը: Հայ հերոսները կրակ կտրած, երգելով կուում էին և ետ քշում թշնամուն: Թշնամու փախուստը և նրանց արիւնաշաղխ դիակները նոր կեանք, նոր աւիւն էին ներշնչում մեր կտրիճներին և նորա կեցցէներով յաղթութիւն աւետելով մէկմէկու՝ կուում էին: Այդ 5-7 օր հայաբնակ Այգեստան ազատ էր, բոլորովին ազատ. տաճկական իշխանութեան հետքն անգամ չկար, տաճիկ չէր երևում. հայ զինուորներն էին, որ ուրախ, զւարթ, ոգևորւած օգնութեան էին շտապում այս ու այն դիրքին: Ժողովուրդը փառաւորում և օրհնում էր իր քաղերին... Ախ, նրանց հոգուն մատաղ, ինչպէս քաջ մարտնչում էին նրանք, ինչպէս սարսափ էին ազդում ահագին թշնամուն, ամեն ոք վազում էր դէպի կռիւ, դէպի մահ՝ — մահը նրանց համար անմահութիւն էր...

Ստոր տաճիկ կառավարութիւնը նկատելով, որ չըկրնար նւաճել քաղարի հայերը, դիմեց անգլիական հիւպատոսին և ամերիկացի միսսիօնար Բէյնօլսին, որ անոնց միջոցով կարգադրէ գործը: Անգլիական դեսպանը ներկայացաւ մեզ իբրև լիազօր ներկայացուցիչ վեց պետութեանց կողմէն. հայերը մերժեցին ի հարկէ այդ անամօթ մարդուն և պահանջեցին, որ Ռուսաց ու պարսից հիւպատոսներն ալ ներկայ լինին:

Յունիսի 3-ի ցերեկը, ժամ 8-ի միջոցները պաշտօնական տեսակցութիւն կատարւեցաւ, ուր Անգլիական հիւպատոս և մսթըր Բէյնօլս կը պահանջէին հայերէն անձնատուր լինել, նշանաւոր դիրքեր և ղէնքեր յանձնել, 10 հոգի ալ իբրև զլիսաւոր՝ յանձնել կառավարութեան, որպէսզի կռիւը դադարի, հակառակ պարագային կառավարութիւնը պիտի ուժակոծէ ամբողջ Այգեստան: Ռուսաց փոխ-հիւպատոս չեզոքութիւն ցոյց տւաւ, իսկ պարսից հիւպատոս շատ նպաստաւոր խօսեց հայերիս նկատմամբ և մեր իրաւունքները պաշտպանեց ամեն կերպով: Մեր առաջնորդ Սահակ վարդապետն ալ ներկայ էր այդ բանակցութեան: Մերոնք թէև բացասական պատասխան չտւին, բայց քանի մը օր ժամանակ պահանջեցին, առարկելով, որ կառավարութիւնը թող իր պահանջները ներկայացնէ գրաւոր և մենք պատասխանենք:

Յաջորդ օրը շաբաթ էր, առաւօտից սկսեց թնդանօթաձգութիւնը: Վ. ո. ի. է. ը կատարի էր: Կանոնաւոր զօրք, ահագին ուղղամթերք, 7-8 թնդանօթներ ափ մը առիւծների դէմ: Մեր հերոսները կուեցան անվեհեր, բայց կամաց-կամաց թշնամին մեզ հանել սկսեց մեր դիրքէն, ուժակոծելով ու քարուքանդ անելով գանոնք. տունները փլչում, այրւում էին թշնամու ձեռքէն, սակայն մեր հերոսները շարունակում էին իրենց կռիւը, փոխելով գետին թշնամու դիակները. այնչափ նեղը դրին թշնամուն մեր զինուորները, որ նրանք թո-

դին թնդանթ ու փախան: Ափսոս, մեր ոյժերը համեմատաբար շատ պակաս էին: Այդեստանի փողոցի ծառերի մեծ մասը կտրուեցան, որպէսզի թշնամին չյաջողի ապաստանել անոնց ետևը: Հայ ընտանիքներ և անզէն մարդիկ ապաւինեցան դեսպանների տներ, իսկ կուրը չգաղբեցաւ մինչև իրիկուն: Հայ զինուորները երգում էին՝

»Ամենայն տեղ մասը մի է,
Մարդ մի անգամ պիտ մեռնի,
Բայց երանի, որ իւր ազգի
Ազատութեան կը զոհուի»:

Մինչև իրիկուն կուեցին նրանք և փառաւորեցին յեղափոխութիւնը: Նոյն օրը մինչև իրիկուն կուող հայերից միայն 2 զոհ տուինք, իսկ թշնամու կողմէն ինկան 200-էն աւելի:

Գիշերի մութին մենք սարը բարձրացանք: Այգեստանում վնասուեցաւ միայն Անկուսների թաղը, ուր կըուում էին մեր քաջերը. միւս մասը ազատ մնաց: Գաւառները բոլորը քարուքանդ եղած են...

Մեր գործը սուրբ է, մենք անընկճելի, յեղափոխութիւնը յաղթող է միշտ:

Ազատութիւն կամ մահ, ահա հայի միակ նշանաբանը: Թող ծխան Հայաստանի աւերակները, մենք կը շարունակենք մեր գործը, մենք անվեհեր կը տանենք մեր խաչը: Կեցցէ՛ Յեղափոխութիւն, Կեցցեն Աանի կտրիճները:

* *

Վ Ա Ս Դ Ո Ւ Ր Ա Կ Ա Ն

(ՊԵՏՕՅՆ ԳՐԱԾ)

7/19-ին մայիս 96 թ.)

.....Մեր հայդուկները ցրած էին մօտակայ գիւղերը պաշտպանելու. այդ գիւղերին քիւրդը երկիւղից չմօտեցաւ. կառավարութիւնը հոտ աններով՝ ուզեց խորամանկութեամբ դուրս հանել: Մայիս 2-ի գիշերը մի խումբ ոստիկան քրդի ձեւի տակ վրայ տուեց Կարմրաւոր վանքին. այնտեղի մեր միակ հայդուկը անմիջապէս դիմադրեց: Հրացանի ձայնից թուան Շուշանց գիւղի մեր հայդուկները և աւազակներին մութ, անձրև գիշերը առան իրենց մէջ: Ոստիկաններն անմիջապէս փախան: Մերոնք դարձան իրենց տեղը, գիւղացւոց պաղատանքով: 3-ի գիշերը նոյն գիւղը շրջապատեցին 200 զինուոր երկու ջորաբեռ ուղղամթերքով մերոնց բռնելու. չյաջողեցան: 4-ին նոյն գիւղից 1/4 ժամ հեռի, բլուրների մէջ մեր Թամոյին երկու ընկերով յանկարծակի բերին մի խումբ սուլաբիներ (հեծելազօրք). մերոնք շուտով գլխի ընկնելով, գիրք են բռնում և հազիւ 20 փամփուշտ զրկած թշնամուն, այդ հաւատարիմները փախչում են: Տեղը Աանից 1 1/4 ժամ հեռի է. լուում էին հրացանների ձայները...

(Շարունակութիւնը մեր ձեռքը չէ հասել)

* *

(ՊԵՏՕՅՆ ԳՐԱԾ)

28/10 մայիս 96 թ.

Ամբողջ Վասպուրականը մայիսի սկզբից նորից մտաւ յուղման շրջանի մէջ: Գրեթէ ամեն օր, առանց բացառութեան, խուզարկութիւնների գէպքեր, սպանութիւններ տեղի են ունենում: Արձէշից մեր նոր վերագարձած ընկերը պատմում է, որ յայտնի Էմին փաշայի հայր՝ Հասան աղան մի խումբ համիդիէներ է ղրկում Խաչերով գիւղի վրայ, որոնք մի քաջ երիտասարդ սպանելուց յետոյ, յաջողում են մնացած հայերին ցիրուցան անել. Հասանի դիտաւորութիւնն է այդ գեղեցիկ հողում քիւրդեր բնակեցնել: Քիւրդերը դարձեալ յարձակում են Յարութիւն գիւղի վրայ, ուր սպանում են դարձեալ մի հայ: Մի Գարման գիւղացի իր եզներով կորուեց դաշտում, քաղաքի մօտ սպանեց Հայոց-Չորի Բերդակ գիւղից մի հայ: Կարճ. ամեն տեղ նահանգի մէջ քիւրդերն ու թիւրքերը 95 թւի աշնան ոգևորութեամբ շարունակում են անտանելի անկարգութիւնները:

Այժմ ամենիքս ուշադրութիւնը գրաւած է նոր ձեւի սոսկալի խուզարկութիւնը: Երևի դա Աանի նոր մատնիչների հանձարն է: Ել Է՞նչ երևի, իսկ և իսկ հայ մատնիչների գործն է: Անշուշտ արագ կերպով դրանց հետ հաշիւը կը մաքրենք: Ծանր խուզարկութիւններ տեղի ունեցան Հայոց-Չորի Բերդակ գիւղում Կուրուպաշում, Արագ վանք, Շուշանց գիւղ, Արագ լեռ, Կողբանց գիւղ և այլն: 300-400 զօրքով շրջապատում են ամբողջ գիւղը կէս գիշերին և լուսաբացին սկսում խուզարկութիւն, հայ գիւղացու մօտ մնացածն էլ լափելով ու գողանալով: Այս նոր ձեւի խուզարկութեան նպատակն այն է, որ գիւղերում կամ քաղաքում հայդուկներին կարողանան ձերբակալել: Բայց այդ սուլթանի բերնից հեռու է: Մինչև այժմ դեռ չէ յաջողած: Փակագծի մէջ ասենք, որ պատահած տեղն էլ միջոց են տալիս հայդուկին դուրս գալու շղթայից իրենց վախից Կառավարութիւնը մի բանով օգտուում է, դա այն է, որ ժողովուրդը սոսկալի խուզարկութիւնների պատճառով ընկած է սարսափի մէջ, Այս ընթացքով յեղափոխականների դիւրութիւնները պակասում են, բայց հոգ չէ:

ՉԻՆԻԱԾ ԸՆԴԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպան նոր չպէտք է ճանաչի թիւրքաց կառավարութիւնը. հայկական սարսափները միայն մի նոր երես էին սուլթանների բռնութեան երկար պատմութեան մէջ՝ գրած բազմաթիւ ժողովուրդների արիւն արտասուքով: Սուլթանների սանձարձակ կամայականութիւններին մատնեւած երկրներում, որոնցից մէկն է Հայաստանը, թագաւորում է կատարեալ անապահովութիւն կեանքի, գոյքի ու իրաւունքի և խրախուսում է մոլի բարբարոսութիւնը. այդ պայմաններում ոչ մի աշխարհա-

տաւոր ժողովրդի համար չի կարող ծագել ազատ կեանքի արշալոյս, որին փափագում է և հայ ժողովուրդը:

Քաղաքակիրթ աշխարհ—իմանալով հանդերձ, որ հայ ժողովրդի ցանկացածը հեռու է շօլենիստական գոյնից, որ նա ձգտում է այնպիսի կարգերի, որոնք հաւասարապէս նոյն երկրի բոլոր խաղաղ ժողովուրդներին համար բարօրութեան հիմք պէտք է լինին—ոչ միայն ոչ մի դրական միջոցի չգիտեց՝ ազատելու համար հայերին սոսկալի բռնութիւնից, այլև իր անտարբերութեամբ խրախուսեց եւրոպական խեղճատակ դիպլոմատիայի տմարդ ընթացքը ամբողջ արեւելեան հարցում ընդհանրապէս և հայկական խնդրի մէջ մասնաւորապէս: Այդ դիպլոմատիան ասիական բարբարոս բռնակալի խայտառակ ծաղրին ենթարկեց եւրոպական քաղաքակրթութիւնը: Իր ոճրագործ թաթով ստորագրելով: Հայաստանի ըէֆօրմների ծրագիրը և ստանալով իր բարեկամ ցարից թողաւութիւն երբեք չգործադրել նրան՝ մարդակեր Համիդը միևնոյն ժամանակ հրամայեց իր քաղցած զօրքերին և արիւնարբու համիդիականներին՝ շարունակել հայաբնակ վիլայէթներում այնպիսի գազանութիւններ, որոնք մտանալ տան Սասունը: Եւ նոր Լանկիթեմուրի հրամանը ճշտութեամբ կատարեց, ոչ մի հայաբնակ գիւղ կամ քաղաք զերծ չմնաց կոտորածից:

Հայաբնակ նշանաւոր կենդանիներից միայն Վանն էր, որ ազատ էր մնացել, սակայն յունիսի սկզբին նրա կործանելու հերթն ևս հասաւ:

Վանի կուրի առիթով «Իրօշակում» լոյս տեսած թղթակցութիւնները ներկայացնում են իսկական գոյներով հայկական շարժման մէջ մի կողմից՝ լկտի տաճիկ կառավարութեան ու Եւրոպայի տխրահազակ դիպլոմատիայի, իսկ միւս կողմից՝ հայ անդէն ժողովուրդի դւ անձնուրաց հայ յեղափոխականների կատարած դերերը:

Վասպուրականում բարբարոս քրդերն ըստ սովորութեան շարունակում էին իրենց մասնագիտութիւն դարձած սպանութիւնները և աւերումները: Սակայն այս տարի նրանք զարմացքով կատարեց ընդդիմադրութիւն էին դանում մի քանի հայ գիւղերում, ուր կային դաշնակցական զինւած հայդուկներ: Այդպիսի դէպքերում քրդերին օգնելու համար թիւրքաց կառավարութիւնն ուղարկում էր զօրք: Բայց դա ևս հայդուկային աներևոյթ խմբերի կողմից անվեհեր ընդդիմադրութեան հանդիպելով՝ ամօթահար միշտ յետ է մղում: Թիւրքաց կառավարութիւնը, չկարողանալով բռնել և ոչ մի հայդուկ և ցանկանալով ընկճել յեղափոխականներին, իր բոլոր ուշադրութիւնը կենդանացրեց Վանի վրայ, ուր նրա կարծիքով գտնւում էր հայ յեղափոխականների գլխաւոր բունը:

Սկսեցին կասալի խուզարկութիւններ, որոնք ոչինչ չտւին կառավարութեան ձեռքը: Այն ժամանակ ձեր-

բակաւեց և ծեծի ու անպատուութեան ենթարկեց Ջարուհի Տիրոյեան օրիորդը, իբրև դաշնակցական գործիչ: Քաղաքն արդէն ծայրայեղ յուզման մէջ էր, երբ յունիսի 2-ին գիշերապահ զինւորները կուր են սկսում մի խումբ հայերի հետ: Կուրի ժամանակ ընկնում են 2 տաճիկ զինւոր և մի միլիազիմ: Այդ «ուղղահաւասանների» արիւնը բաւական էր գրգռելու թիւրք խուժանի ֆանատիկոսութիւնը: Հենց այդ էր ցանկանում թիւրք կառավարութիւնը: Միւս օրը տաճկական թաղերում բնակւող հայերը՝ առանց ընդդիմադրութիւն ցոյց տալու՝ կոտորւում են քիւրդ և տաճիկ խուժանի ձեռքով: չեն խնայւում նոյն իսկ երեխաները: Եւրոպական հիւպատոսներն այդ բոլորը տեսնելով՝ ոչ մի միջոց ձեռք չեն առնում, զսպել տալու համար խուժանի վայրագութիւնը:

Այլ տեսարան է ներկայացնում հայաբնակ Այդեատանը, ուր մեր յեղափոխականները զինւած ժողովրդի հետ 6-7 օր շարունակ կատարեցին կուր են մղում թշնամու դէմ, հերոսաբար պաշտպանելով իրենց բռնած դիրքերը: Եւ այդ զինւած ընդդիմադրութեան շնորհիւ Այդեատանը բոլորովին ազատ է մնում կոտորածից:

Ահա այդ ժամանակ սուլթանի հաւատարիմ ծառաներն դիմում են եւրոպական հիւպատոսների օգնութեան: Եւ նախկին թըքամու Սօլթիւրու այժմեան արժանաւոր աշակերտը Վանի անգլիական «ոստիկան»՝ հիւպատոսը մեծ ծառայութիւն է ցոյց տալիս գազան սուլթանին: Նա պահանջում է, որ հայերը յանձնեն իրենց զէնքերը, անձնատուր լինեն կատարած տաճիկ խուժանին ու զօրքին և մատնեն 10 գլխաւորներին, երևի նոր զոհեր մատակարարելու համար Պոլսի կախաղաններին:

Իսկ ի՞նչ երաշխաւորութիւն էին խոստանում հայերին անգլիական հիւպատոսը և նրան համակարծիք միւս եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչները: Ոչինչ: Նրանք միայն սպառնում էին, որ հակառակ դէպքում քաղաքը պէտք է ուժակոծուի: Եւ շնայած, որ մեր պաշարւած կտրիճները պահանջում էին մի քանի օր ժամանակ վերջնականապէս պատասխանելու համար, միւս օր արշալոյսին, եւրոպական հիւպատոսների լուռ համաձայնութեամբ, տաճկական թնդանութիւնը սկսում են ուժակոծել Այդեատանը, որ իր փրկութիւնը գտել էր մի բուռն առիւծասիրտ «ջանֆէդայիների» հրացանների պաշտպանութեան տակ: Մեր քաղերի շուրջը փլուում ևս այրւում են ուժակոծւած տներ, սուլւում են թշնամու գնդակները, բայց նրանք ոգևորւած ժողովրդի ազատութեան համար մղած կուրով՝ անվեհեր շարունակում էին մարտնչել և երգել: Այո՛, անհասկանալի պէտք է լինէր բռնութեան վարձկան զինւորների համար մի խումբ զինւած հայերի աներկիւղ կուրը և, ամենամեծ վտանգի ժամանակ, նրանց ոգևորւած ազատ երգը: Անընթել և խրախուսիչ կը լինի հայ ժողովրդի համար

նրա աներկիւղ զաւակներն ցոյց տւած այդ կամքի ոյժը և բարոյական վեհութիւնը: Նա տեսաւ զինւած ընդդիմադրութեան փրկարար հետեանքը:

Չուզենալով գէնքը ձեռին անձնատուր լինել, միև կողմից ցանկանալով դադարեցնել քաղաքի ումբակոծութիւնը՝ մեր կտրիճները ամբողջ օրը անվեհերութեամբ կուեկոյժ և գետին զլորելով 200 թշնամու դրակ, դիշերայ մութին բարձրացան Վարադայ սարը, չհանդիպելով թշնամու ահագին ոյժից ոչ մի ընդդիմադրութեան: 10 օր սպասեցին այնտեղ մեր քաջերը, բայց թշնամին աւելի լաւ համարեց անգէն ժողովրդի հետ դործ ունենալ, քան զինւած հայդուկների:

Այս կուռի մասին անշուշտ շատ մանրամասն իմացան եւրոպական կառավարութիւնները, բայց պարլամենտներում դադարկ փոխասածութիւնից զատ՝ նա ոչ մի քաղաքական հետեանք չունեցաւ: Սակայն հայերիս համար նա ունեցաւ մեծ նշանակութիւն, որովհետև թիւրքաց կառավարութիւնը հայերի զինւած ընդդիմադրութեան շնորհիւ չկարողացաւ իր նախագծած Վանի ջարդը կատարել այն ծաւալով, որ սպասում էր:

Սուլթանի անսովթ կառավարութիւնը խեղապէս ոչ մի նշանակութիւն չի տալիս Եւրոպայի խեղկատակ դիպլոմատիային և հայ ահաբեկիչի ատրճանակից ու քաջ հայդուկների հրացանի գնդակներից նա աւելի է վախենում, քան իրար ջլատող և չեզոքացնող վեց մեծ պետութիւններից:

Վանի կուռը դարձեալ ցոյց տւեց, որ միայն զինւած հրոսակային խմբերով կարելի է պաշտպանել ժողովուրդը. միայն անընդհատ հրոսակային խմբերով կարելի է տալ վերջնական մահացու հարւած անտեսապէս և բարոյապէս ընկած սուլթանի կառավարութեան:

Աւրեմն, կեցցէ՛ Վանի հայ ժողովուրդը. կեցցե՛ն Վասպուրականի մեր հայդուկները: Թող նրանց օրինակը եռանդ ու հաւատ ներշնչի հայ յեղափոխականներին, ոյժ տայ հայ ահաբեկիչի բազկին և բորբոքի հայ ժողովրդի սրտում ապստամբական սուրբ կրակը:

Կեցցէ՛ք անվեհեր ընկերներ, Գուք մի պայծառ գիծ ևս թողէք հայ ժողովրդի մռայլ երկնակամարի վրայ: Գուք փառաւորեցրիք հայկական յեղափոխութեան առաջին քայլերը:

ՆՍՄՍԿ ՊՈՒՍԻՑ

3/16 յուլիս 96 թ.

Հինգ մահերէ ետքը՝ Համիտեան Վ. Պոլսոյ կախաղանը՝ ոտքերը փռած կը հանգչի երկու շաբաթէ ի վեր: Թէ որքան պիտի տևէ այդ հանգիստը, յայտնի չէ. միայն սա պիտեմք, որ կախաղանի համար նշանակւած վերջին չորեքշաբթին անցաւ նոր կեանքեր չլափած:

Կախաղանի գործողութիւնը հետզհետէ հանդիսաւորութեան կերպարանք մը առաւ. դիակները ցուցադրութեան մը պէս սկսան ի տես դուռը եւ ժողովուրդը որ առաջ կը փախչէր, հետաքրքրուիլ ուսաւ և ուզեց օրէ օր աչքով տեսնել դատապարտեալներուն կրած չարչարանքն ու օրհասականի մը բոլոր կրած դառնագին պրկումներն ու գալարումները:

Վերջին չորեքշաբթիէն առաջ՝ 8 օր խօսեցաւ գալիք մահապարտներու վրայ. քահանայի մը կախելու լուրը շրջեցաւ, ուրիշներ ըսին, թէ թիւրք կին մը ու այր մարդ մը պիտի նետուին այս անգամ՝ Հիդրային ահուաներուն տակ. իսկ մեր կարծիքով միմիայն հայ երիտասարդներ էին, որ պիտի երեքային օդին մէջ անշունչ՝ սուլթանին դիւական ծիծաղը շարժելու համար: Այսպէս ահանջները լցւած էին և նոյն չորեքշաբթի առաւօտը բազմութիւնը կանուխ խոնւած էր կամուրջին երկու ծայրերը: Հայերը թախծոտ կսպասէին կախաղանին, որ լուիկ, թարմ ու կորովի կեանքեր կը ջախջախէ խեղդատուկ մահերով. թիւրք զինուորները, սովորած արդէն անլուր խժոժութեանց, վայրագ ժպիտներով կը նային հիմա կախւած մարմիններուն, չլանը վզին, ոտքեր ու թևեր օդին մէջ երերուն: հոգեվարքի տուայտանքին մէջ: Իսկ հայ յեղափոխականը, որ մահ մեղական բռնաւորին կարծիքով, պէտք է սարսափահար ընկճէր աչքին առջև երկնցած կախաղանի անարգ սիւներէն, սկսաւ աւելի հաշտ աչքով դիտել այդ սև գործին, որ բաց երկնքի տակ, մեկնութեան ամեն խեղաթիւրումներէ ազատ, մարդկային քաղաքակրթութեան խոշոր հակասութիւնն է ճերմակ թուղթի մը պէս:

Կսպասենք ու կսպասենք կամուրջին երկու ծայրերը հետզհետէ ստաւարացած հոծ բազմութեամբ. յանկարծ ոստիկանները լուր կուտան, թէ «այ ու կիւն ս էյ ը և օք» (այսօր հանդէս չկայ) ու կամաց կամաց կը ցուրինք: Այդ հանգէսը, որ հայ կեանքին տուամովը կը վերջանայ, այսօր յետաձգւած է և կը կարծւի թէ գէթ մինչև անորոշ ժամանակ մը սուլթանը վարագործը չպիտի պարզէ իր կրած վախին ազդեցութեանը ներքև, իլուր այն շշուկին, որ փսփսուքով սկսաւ և յետոյ հազարաւոր բերաններէ ելած աղաղակի մը չափ թանձրացաւ ու երեսին զարկաւ լիբը անիրաւութիւն մըն. այ, որ իբրև վերջին միջոց, կախաղանի սիւները կանգնեց երկնքի տակ, իբրև կոթող քանդակաքի:

Կըսուի թէ, Եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչները, գործ դրւած անիրաւութեանց վերջապէս համոզւած, որոշում կընեն հաւաքական գումարումի մը մէջ, և ի դիմաց ամենուն, Աւստրիոյ դեսպանը դիտողութիւն կընէ առարկելով, որ կախաղանը անխորապէս պէտք է գործ դուրի, և հիմա կարգը թիւրքերունն է: Նոյն իմաստով դիտողութիւն ըրած է Քրանսայի դեսպան Գամպոն, երբ երկու մայրապետներ Շիշլիի ջորքեքերէն բռնի առևանգելով Քեաղըտ-հանէի ձորերուն մէջ իրենց կուսական արիւններուն մէջ թաթխւած էին և օրհասական վիճակի մէջ փոխադրւած իրենց կուսատունը, որ հարկաւորաբար, կը ջնջէր երկու թիւ իր սրբուհիներու շարքէն:

Մահմեդական ոճրագործը կախել, ըլլալիք բան չէ ատ. սօֆտաները դիտողագիր կը մատուցանեն իրենց հոգևոր իշխանութեան, թէ մահմեդականին՝ ս. գիւրբը այդ կարգի պատիժ մը չի թողարկեր իր հաւատացեալ:

ներու մասին, և ատոնք՝ մօլլաները, ահագին թւով կամուրջին վրայ խոնւած էին կախաղանին չորեքշաբթի օրը, կարծելով թէ մահմեդական ոճրագործներ պիտի արատաւորէին այս անգամ «կեալուրի» համար ըստեղծած պատիժով: Աստիկանութեան նախարարն ալ, որ կանխաւ շատ բանի տեղեակ և պատահականութեան մը դէմ պատրաստ գտնելու համար, մահակներով արդէն զինած է թիւրք ամբօխը, խոնւած բազմութիւնը տեսնելով, իր սուլթանին կը տեղեկագրէ, որ լաւ կըլլայ կախաղանի հանդիսաւորութիւնը յետաձգել դոնէ: Իսկ Պատրիարքարանն ալ իրաւամբ դիտել տւած է, որ կախաղանի պատիժը միմիայն հայոց համար գործադրելով, խռովութիւնները յայտնապէս դրդուելու վերջին միջոց մը կը նկատէ:

Այս ամեն դիտողութիւնները, որոնք ուժովցան մահաւանդ երկու մայրապետներու զոհերէն, ցայսօր յետաձգեցին կախաղանի նոր զոհերը:

Սուլթանը հիմա աւելի կարեւորներով զբաղած է. Կրեաէն թէև ջարդերու մէջ՝ օրէ օր նորանոր զոհեր կաւելցնէ իրմէն, բայց զէնքերը գետին չի ձգեր վատօրէն. Յունաստանն ալ ձեռքերը խաչաձև կուրծքին վրայ դատապարտած է ոչ մէկ բան չընելու: Վանը նոյնպէս կըբաղեցնէ սուլթանը: Եկած լուրերուն մէջ թէև ամեն մէկ կէտ արիւն կը հոտի և թիւրք բարբարոսութեան նոր տեսարաններ ի յայտ կը բերեն, սակայն «Դաշնակցութիւնը», անտարակոյս, իր պարտքը կը կատարէ ոգի ի բռին և այս անգամ, ատամն ընդ ատաման ծայրայեղութեանց կը յանգի Վանայ յեղափոխութիւնը: Մեղի համար եղածը եղած է արդէն, կը մնայ միայն գիտնալ, թէ ինչ կրնանք փոխարինել մեր դահլձներուն 20-րդ դարու դռանը առջև, կը փոխարինենք ատիկա և պարտազանց չենք մնար:

Մէկ-երկու շաբաթէ ի վեր պատրիարք սրբազանին հրատարականը դարձեալ խօսքի նիւթ եղաւ: Ֆիլիպէի մէջ հրատարակած թիւրք թերթ մը «Խայրէթ» անունով, գրգռիչ յօդուածներ կը հրատարակէ մասնաւորապէս Իզմիրլեանի դէմ: Ասիկա չի զարմացներ մեզ, ատկէ աւելին իսկ կրնան ընել, միայն ուշադրութեան առնելիք կէտը սա է, որ թերթը իբրև արգիլած թերթ, իրաւունք չունի յայտնապէս մէջտեղը երևալ, և սակայն կրնանք գտնել ամեն լրագրավաճառի մօտ: Սուլթանական հնարքներէն մին ալ սա է:

Հրատարականը պահ մը հաւանականութեանց կարգը մտաւ և Թուսիոյ դեսպանատան մէկ թարգմանն ալ Մաքսիմով, շաբաթ օր մը պատրիարքին գնաց թելագրելու, որ հրատարականը տայ: Իզմիրլեան, հասկցնելով միանգամայն, թէ ինք պաշտօնի գերի մը չէ, յայտարարած է՝ որ հայոց պատրիարքը ընտրւած է ազգային երեսփոխանութենէ մը, թող հրաման տրւի ժողով գումարել և ինք իր հրատարականը կը մատուցանէ, պատճառաբանւած հրատարական մը սակայն: Այս պարմանէն դուրս ինքը կը մնայ աթոռին վրայ, ցորչափ անձնական խորին համոզումներ չթելագրեն զինքը հրատարակելու:

ՆԱՄԱԿ ՍԱՍՈՒՆԻՑ

(ԱՐՐՕՅԻ ՂԵՐՁԻՆ ՆԱՄԱԿ)

6/18-ին մարտի 96 թ.

Մշոյ դաշտում մի ժամանակ դէս ու դէն թափաւելուց յետոյ վերջապէս ձմեռայ ապաստարան գտայ Սասուն գաւառում: Թողովուրդը սկզբում պաղ ընդունելութիւն արաւ մեղ: Սակայն այստեղ մի ամսից աւելի մնալուց յետոյ գործ պատահեցաւ ինձ Մուշ գընալու, որտեղից կրկին վերադառնալով Սասուն՝ ժողովուրդը գտայ տարբեր տրամադրութեան մէջ. բոլորովին սթափուել էին Լքած դրութիւնից...

Ինչպէս ձեզ յայտնի է, եւրոպական դեսպանների ստիպմամբ սուլթանը որոշել էր սասունցոց երկուհազար լիրա նպաստ բաշխել: Դրա համար կազմել էր տւել թիւրքերից մի մասնաժողով. սակայն այդ մասնաժողովը աշխատեց որքան կարելի էր քիչ դրամ հասցնել թշուառ սովեալներին: Այդ մասնաժողովի անդամները 500 լիրա ուճիկ ստացան սովեալներին յատկացրած գումարից, նրա մեծ մասը բաշխեցին քիւրդ գերին՝ շինութեանց համար ձեռք բերւած փայտի փոխարէն, 1 դահեկանի արժէքը 5 դահեկանի հաշուով, իսկ մնացածը մի չնչին գումար՝ ժողովուրդին:

Թիւրքաց կառավարութիւնն աշխարհ արդելքներ յարուցեց Մուշից Սասուն ազատ ցորեն փոխադրելու դէմ, աւարկելով թէ սասունցիք կարող են իրենց պէտք եղածից աւելի ուտեստ փոխադրել և յետոյ, իրենց դիրքն ապահովելով, յարձակում գործել Մշոյ վրայ և կոտորել իսլամներին, մինչ դեռ ինքն հաւատացած էր, որ սասունցոց ձեռքում մի փայտ կտրելու քշուշ (յօտոց) անգամ չի մնացել: Եւ ահա ձմեռը հասաւ, սովատանջ ժողովուրդը ստիպւած էր ձմեռայ ցուրտ եղանակին օրապահակը շալակով Մուշից տեղափոխել և այն էլ Սիմ սարի գագաթի վրայից անցնելով և սարսափելի վտանգների ենթարկւելով: Հարիւրաւոր շալակաւորներ խուճ-խուճ դիմում էին Մուշ, բայց շատ անգամ կէս ճանապարհ գնալուց յետոյ եղանակի խստութենէն չկարողանալով անցնել, վերադառնում էին իրենց տները դադարիւններ: Յունւար ամսում 4 հոգի սառեցան և մի քանիսին էլ ձեռք ու ոտքեր սառելով անդամալոյծ դարձան: Չնայած այդ բոլորին, սասունցիք ստիպւած էին իրենց կեանքը վտանգի ենթարկել, եթէ սովից չէին ուզում մեռնել Բացի հացից նրանք ուրիշ ուտելիք չունին: Յաճախ մի միակ կրկէ (կորեկի մի տեսակը) ապուր են եփում և խնայողութեամբ առանց հացի և աղի ուտում: Սասունցին այս ամենը տանում է ի սէր հայրենեաց, չուզենալով գաղթել:

Լուրեր են գալիս Տիգրանակերտի կողմից, թէ շատ հայ գիւղեր ամբողջովին բռնի իսլամութիւն են ընդունել և եկեղեցիներ ու վանքեր մզկիթ են դարձել: Միջոցներ եմ ձեռք առել ստոյգ տեղեկութիւններ հաւաքելու, ստանալուց յետոյ կը տեղեկագրեմ:

Յ Ե Ր Օ

Ընկաւ Ղասսպուրականի Ղաշնակցական հայդուկային խմբերի սիւններից մէկը ևս, հռչակաւոր **Յ Ե Ր Օ Ն**, որը 10 երկար տարիների ընթացքում, որպէս մարմնացած բողոք, ոգևորում, առաջնորդում էր Ռշտունեաց աշխարհի իր հայրենակիցներին:

Ով ծանօթ է քիչ թէ շատ Ղասսպուրականում և Պարսկա-Տաճկական սահմանագլխի վրայ կատարած գործողութիւններին, նա անշուշտ լսած կը լինի Շերոի անունը, որը երկար տարիներ կապւած էր իր անբաժան և նոյնքան հռչակաւոր ընկերոջ՝ **Զ Ա Թ Օ Յ** հետ:

Զաթօ-Շերո, դրանք երկու լուսատու աստղեր էին, որոնք երեւան եկան յեղափոխական հորիզոնի վրայ 10 տարի առաջ, այն ժամանակ, երբ դեռ ոչ ոք մուտք չէր գործել նրանց հայրենիքը, երբ յեղափոխական գործունէութիւնը կրում էր լոկ քարոզչական բնաւորութիւն: Ահա՛ այդ ժամանակ, այդ երկու խնկելի հայդուկները առաջին դասը, առաջին օրինակը աւին Ղասսպուրականի ժողովրդին և գործիչներին: Չկարողանալով այլևս տանել իրենց հայրենակիցների լեռնարհակ շատախցիկների կրած տառապանքները տաճիկ բռնակալ կառավարութեան և շրջակայ գրաւանցի ու այլ բարբարոս քիւրդ աշիրաթների կողմից, Զաթօն և Շերօն, քիւրդերի դէմ մղած մի կոււից յետոյ թողին իրենց հայրենի Վաճէտ գիւղը Շատախում և հրացանը ձեռքերնին՝ երբեքնին վրէժխնդիր լինել իրենց թշնամիներից: Վերին աստիճանի անվեհեր և յանգուգն գործունէութեան շնորհիւ, Զաթօ-Շերօի անունը հռչակ ըստացաւ Ղասսպուրականում և սարսափ ձգեց թշնամիների վրայ: Զաթօ-Շերօն դարձան հայ ժողովրդի մարմնացած բողոքը և ոգևորիչները. թշնամի քրդերն անդամ իրենց երգերով դրւատեցին նրանց քաջութիւնները:

Զաթօ-Շերօի կեանքը երկար տարիներ անցել է անընդհատ կռիւների, անընդհատ ընդհարումների և վրէժխնդրական անզուսպ գործողութիւնների մէջ, որոնց հետ կը ծանօթանան ընթերցողները մօտիկ ապագայում:

Շերօի համար գոյութիւն չունէր ոչ որոշ տեղ և ոչ սահմանափակ գործունէութիւն: Նա ամեն տեղ էր, ուր վտանգ կար, ուր պահանջ կար յանգուգն գործունէութեան, ուր հարկաւոր էր արիւն թափել: Մէկ տեսնում էք՝ նա իր ընկերների հետ պաշտպանում է իր հայրենակիցներին քրդական անվերջ թալաններից մէկ տեսնում էք՝ յարձակումներ է գործում քիւրդ ցեղապետների վրայ, վրէժխնդիր լինելով նրանց հասցրած տառապանքների համար. մէկ տեսնում էք՝ գիշերային խաւարի մէջ զէնքեր է տեղափոխում կամ մի բուռն քաջերի հետ ձեղքում է թշնամու ահեղ շղթան և թռչում իր հայրենակիցներին օգնութիւն հասցնելու: Շնորհիւ իր չափազանց նուրբ լսողութեան, իր զարմանալի ընդունակութեան ճանապարհներ, տեղեր ճանաչելում, շնորհիւ իր բազմամեայ փորձառութեան յեղափոխական փոթորկալից կեանքի մէջ, նա

անդնահատելի անդամ էր ամեն մի հրոսակային խմբի համար: Երկար տարիների ընթացքում բազմաթիւ անգամ ամենամեծ վտանգներից ազատւած, յեղափոխական կրակի մէջ մուծւած, Շերօն իր անվեհերութեամբ և կատարեալ արհամարհանքով դէպի մահը, բարոյական մեծ նեցուկ էր հրոսակային խմբերի այն անդամների համար, որոնք առաջին անգամն էին փորձում իրենց՝ դժեբրը այդ տեսակ գործունէութեան մէջ: Կռիւների ժամանակ Շերօն արծւի հայեացքով դիտում էր բոլոր ընկերների բունած դիրքերը և եթէ նկատում էր մէկի կամ միւսի դիրքի թուլութիւնը, իսկոյն շտապում էր օգնութեան, և խմբի նոր անդամներն իրենք էլ առիւծ էին կտրում, երբ տեսնում էին Շերօին թշնամու տեղացող գնդակների տակ սրա կամ նրա կողմը ուղղելու:

Շատախցի Շաքիր աւազակի դէմ կատարած յարձակումների, Բօղալ-Քեասանի, Չուխ-Գեաղիկի, Նարեկայ և այլ մի շարք փառաւոր ընդհարումների ժամանակ, որտեղ թշնամին տեսաւ յՔլահ-կաջաղների՝ ուժը տեսաւ, որ մի զոհի փոխարէն մի քանիսն են պահանջում. տեսաւ և ահամայ սկսեց յարգանք տածել դէպի արհամարհած յՔլահը, — այդ ընդհարումների ժամանակ Շերօի ցոյց տւած անվեհերութիւնը և կատարեալ սառնասրտութիւնը վտանգի առաջ անջնջ կը մնան նրա դեռ կենդանի մնացած ընկերների սըրտերում և բարոյական բարձր օրինակ կը դառնան նոյն ճանապարհով ընթացողների համար:

Շերօն մտաւ յեղափոխական ասպարէզ իր ընկեր Զաթօի հետ: Հաւատարիմ մնալով իրենց երդումին, Զաթօն և Շերօն դարձան անբաժան ընկերներ երկար տարիների ընթացքում: Քիչ է ասել յանբաժան ընկերներ, որովհետեւ այդ երկուսը կարծես թէ մի մարմին, մի էութիւն էին կազմում: Միայն անողորմ մահը բաժանեց նրանց միմեանցից և զարմանալի զուգահիսութեամբ, Շերօն նահատակեց հենց նոյն վայրում, որտեղ երկու տարի առաջ ընկաւ և Զաթօն...

Շերօն իր արտաքին տեսքով բուն լեռնականի տրպաւորութիւն էր թողնում՝ նա կարճ հասակով, բայց ուժեղ կազմածքով մի տղամարդ էր: Շերօի իսկական անունը Մարկոս էր:

Դո՛ւք, հայրենիքի ազատութեան առաջին կարապետներ, դուք կատարեցիք ձեր սրբազան պարտքը: Սուրբ Գործի առաջ, դուք ընկաք, բայց ձեզ երբէք չեն մոռանալ ձեր յեղափոխական ընկերները, ձեզ երբէք չի մոռանալ Ղասսպուրականի բազմատանջ ժողովուրդը...

Լօնդօնում ամուսնոյ 27-ից սկսել են Միջազգային Սօցիալիստական Կօնգրէսի նիստերը: «Դրօշակի» խմբադուրութիւնն ուղարկեց Կօնգրէսին իր ղեկուցումը հայկական ինդրի վերաբերմամբ: Կօնգրէսի հետեւանքների մասին կը տեղեկայանէք մեր ընթերցողներին:

Դաշնակցութեան անձամբնործ խնդրում է թղթաւորութեան և ներատուութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse)

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ սպարան: